

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻՋ. ՑԱՐԻ 1912

Ցարական 16 ֆր. ոսկի — 6 րբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 րբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻՒ 2, ՓԵՏՐՈՒՐ

ԳՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀՈՅՈՒՆԿԱՆ ՑՈՂԱՇՈՓՈՒԹԵԱՅ ՎՐԱՅ

կնայ երգերուն, Գողթան երգոց եւ մեր հնագոյն շարականներուն միջեւ, տաղաչափական արուեստին տեսակետէն, սերտ նմանութիւնը ի վեր հանած եւ՝ Այսպէս բարբառին ուսումնասիրութեանս մէջ (գլուխ Ե)՝, Այս երեք դասուարտագրութեանց շինուածքին հասարակաց եղող հանգամանքներն իրաւամբ կոչած եւ՝ հայ բանաստեղծական արուեստին բնորոշ յատկութիւնները:

Ուրախ եմ որ Հայր Սահակեանի պէս ներհուն քննադատ մը իմ առեւտրութիւններն վիճաբանութեան ենթարկած եւ, ընդունելով հանդերձ հաստատուններուս մեծ մասը, ինչ ինչ

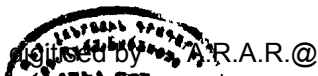
հարցեր յարուցած եւ դժուարութիւններ մատնանիշ ըրած է՝:

Խնդրոյն իրականաբար քննութիւնը ամբողջ հատոր մը պիտի պահանջէր, ուստի եւ պիտի շատանամ քանի մը էջերու մէջ ընդլայնելով ինչ ինչ կէտեր:

Ցաղաչափական խօսուածքը հանդէպ հասարակ խօսուածքին է այն՝ ինչ որ պարն է հանդէպ հասարակ քաղաւածքին: Հասարակ քաղաւածքն ալ կրնայ աւելի կամ նուազ գեղեցիկ ըլլալ, սակայն պարն է ամենագեղեցիկը, զի չափի եւ ներդաշնակութեան համեմատ եւ անոր շարժումները: Նոյնպէս բանաստեղծութիւնը կրնամ անուանել պարող կամ երաժշտող խօսք. խօսուածքի ամենէն աղուոր ձեւն է այն:

Սակայն ինչպէս պարելու այլեւայլ կերպեր կան, իւրաքանչիւր ժողովուրդի բարուց եւ խառնուածքին համապատասխան, նոյնպէս ալ կան բանաստեղծական շարժումք, ոտանաւորութիւնք կերպեր՝ ժողովուրդի մը լեզուին առողականական յատկութիւններուն յարմարցուած:

Յոյն եւ լատին լեզուները կարճ ու երկայն հնչուող վանկեր ունենն եւ անոր համեմատ՝ ամենալավ կը չափէին ոտանաւորի ոտքերը: Անգղիերէն լեզուին բառերը շեշտ ունին, այսինքն շատ ուշագրաւ ելեւէջ վանկերու առա-

գանութեան մէջ, եւ ոտանաւորի ոտքերը շեշտերուն համեմատ կը բաժնեն: Հայերէնը ոչ զատկան լեզուներուն սուղ եւ երկայն վանկերն ունի, ոչ ալ շեշտեալ լեզուներուն եղեւէջը: Ուրեմն հայ ոտանաւորին պէտք է նայիլք առանց կանխակալ կարծիքի, եւ փոխանակ ուրիշ լեզուաց քերթողական կանոնները մերինին բռնի զարգացրելու, դիտենք թէ ոտանաւորումը (Versification) ի՞նչ սկզբունքով եղած է հոս, ի՞նչ կերպով խաղաղքը, թրթռումը, շարժումը առած է իր չափի ու շնորհքը:

Հաւաստեալ մեր դասական շարականներէն մէկն է «Անձինք նուիրեալք»ը: Ի՞նչ կը տեսնենք, ի՞նչ կը զգանք զայն բարձրաձայն կարգալով: Կարդանք.

Դ-ըյեււ | Վ-ըտին | Դ-ըլուրբ | Վ-ըլուրբ |
Ե- զ-ըյեււ | Ե-րէ | Դ-ըլուրբ | Վ-ըլուրբ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Ասոնք երկայն տողեր են, եւ, իրեւ օրինակ «Հայկական» տաղաչափութեան, նկատուած են քառանգամ, այսինքն իրեւ չորս բաժանումներ պարունակող տողեր, սակայն.

Դ-ըյեււ | Վ-ըտին | Դ-ըլուրբ | Վ-ըլուրբ |
Ե- զ-ըյեււ | Ե-րէ | Դ-ըլուրբ | Վ-ըլուրբ |
Եւ այլն:

Ի՞նչ բանի մէջ է չափը: Առաջին տողին առաջին անգամը երկու վանկ ունի, երկրորդ եւ չորրորդ անգամները երեքական վանկ, երրորդը չորս վանկ: Շարունակ այսպիսի անհասարակութեանց կը հանդիպինք: Ասկէ հանած են սա եղբակացութիւնը թէ Հայկական տաղաչափութիւնը թուական է, այսինքն վանկերու թիւը կը հաշուեն, եւ տողի մը ոտքերն ալ այլեւալ անդամներու կամ հասածներու կը բաժնեն, սակայն ամեն անգամ յոյն թուով ոտքերէ չի բաղկանար, եւ այլն:

Սա հարցը կը Ծագի թէ ինչու վանկերը կը հաշուեն, եթէ հաշիւը շիտակ բերելու դիտաւորութիւն չունի:

Դարձեալ, եթէ այդ չորս հասածներն մանր բաժանումներ եւ զաղարներ կ'ենթադրեն, պէտք է՞ր որ խօսքին իմաստը եւ բառերուն քերականական կապակցութիւններն արգարացնէին զանոնք, որպէս զի արուեստական եւ հետեւապէս տգեղ կազմուած մը չառնուր ոտանաւորը:

Դ-ըյեււ | Վ-ըտին | . . .

Այս երկու բառերը իրարմէ բաժնուելու պէտք չունին, ոեւէ դադար չի մտնել անոնց միջեւ, եւ ոչ ալ երկու շեշտ կրնան տանիլ: Անքանակն, տգեղ պիտի ըլլար զանոնք իրեւ առանձին հասած կամ անգամ կարգալ.

Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | պիտի կարգանք՝ թէ
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Առաջին ընթերցուածին մէջ Բ-ըյեււ պէտք է շեշտուի, ինչ որ սխալ պիտի ըլլար, շաղկապները շեշտ չեն առնուր եւ ուստի առանձին անգամ չեն կրնար կազմել:

Երկրորդ ընթերցուածին մէջ «Ծան կե- նաց»ը, որ մէկ բառ կը համարուի (յատկացուցիչ եւ յատկացեալ, պարզ եւ կարճ), կը զատուի իրարմէ եւ բռնի առանձին անդամներու կը բաժնուին:

Ընդհանական, երբ իմ վարկածին համեմատ տողերն երկուքական անգամի կը բաժնենք, ընթերցումը բնական կ'ըլլայ, քերականական կապակցութիւնները չեն բռնազբոսուիր, շեշտերը պատշաճօրէն կը տրուին, եւ ոտանաւորը ազատ ու շնորհալի շարժումով մը յառաջ կ'երթայ: Կարգանք քանի մը համարներ.

Ե-րէ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Ե- Ա-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Զ-ըյեււ | Զ-ըյեււ | Զ-ըյեււ | Զ-ըյեււ |
Ե- Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Ե- Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Ե- Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |
Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ | Բ-ըյեււ |

Եդին լնին | քրտնալու բուր,
 Ե- Եդն ինն | աննալն ունիւն:

Հոկնի մէկ իննուսուր | Ե- աննալն ցանկ,
 Ընդիւն | ինն | Ե- քրտնալ լնն Եդն Եդնիւն.
 Եդն Եդն | Եդն-Եդն Եդն-Եդն,
 Ընդ-Եդն-Եդն | Եդն-Եդն-Եդն:

Ընդ-Եդն-Եդն | Եդն-Եդն Եդն-Եդն,
 Եդն-Եդն-Եդն | Ե- Եդն-Եդն-Եդն,
 Ընդ-Եդն-Եդն | Եդն-Եդն-Եդն:
 Ընդ-Եդն-Եդն | Ե- Եդն-Եդն-Եդն:

Այս կերպ շինուած են բոլոր մնացած տո-
 ղերը: Անոնց ուշագիտ ընթերցումը մեզի որո-
 շապես զգալի կ'ընեն իրողութիւն մը — այն թէ
 իւրաքանչիւր տող երկու հասած կամ ստորա-
 բաժանուած կը ներկայացնէ:

Յիշենք ընկերաբանութեան այն հաստա-
 տուած ալ թէ մարդիկ նախ եւ առաջ սկսած են
 բանաստեղծել պարելու ձտնն եւ պարելու հա-
 մար: Երգի մը տողերն իմաստով եւ կազմով
 այնպէս ըլլալու են ուրիշ որ պարի շարժում-
 ներուն համապատասխանեն: Պարին մէջ մար-
 դիկ երկու սորով եւ երկու բաղկանքով կը
 շարժին, որպէս թէ կը ձտնն ու կը թրթռան,
 ալ ու ձտն, եւ եւ առաջ, մակընթացութիւն
 մը եւ սեղանաւորութիւն մը կը թռնին պատկե-
 րացնել, ինչպէս որոշ դիւանի է հայկական պա-
 րերուն մէջ: Իրօք, երգին տողն ալ երկու ան-
 դամի կամ հասածի բաժնուած է թէ իր բա-
 ռերուն եւ թէ եղանակին մէջ: Պարի երգն է
 նախատիպը բոլոր միւս տեսակ երգերուն, եւ
 ասոնց մէջ ալ նոյն երկուութիւնը զգալի է.
 Գ. օր.

Աղ-որ, Ինն Եդն | Եդն է Եդն,
 Ան Եդն-Եդն | Եդն է Եդն.
 Մ-ըն է Եդն | Եդն Եդն,
 ՄԵն է Եդն | Եդն Եդն:

Կամ

Եդն յոյն | Եդն-Եդն Եդն,
 Ե- Եդն Եդն | Եդն-Եդն է Եդն:

Գողթան երգերէն:

Յեւ Եդն Եդն | Եդն-Եդն-Եդն Աղ-որ,
 Յեւ-Եդն Եդն-Եդն | Եդն-Եդն-Եդն Մ-Եդն:

Կամ

Ընդ Եդն-Եդն | Եդն-Եդն,
 Ընդ Եդն-Եդն | Եդն-Եդն:

Ոչ միայն Աղնայ երգերուն, այլ եւ դա-
 սական շարականին եղանակին մէջ զգալի է
 տողին երկու հասածի բաժանումը.

Խորհուրդ մէկ Ե- Եդն-Եդն | Եդն յոյն-Եդն
 Եդն:

Երաժշտագետին անկ է այս մասին լու-
 սաւորել խնդիրը, եւ թերեւս Կոմիտաս վար-
 դապետ կարեւոր բաներ ունի մեզի ըսելու:

Սա չափը ստոյգ է թէ Աղնայ մէջ ամենէն
 աղուոր ու ընդի հայկական հարսնիքի երգը
 կ'երգեն իւրաքանչիւր տող կրկին երգելով —
 սապէս

Աղ-որ, Ինն Եդն է Եդն,
 Աղ-որ, Ինն Եդն է Եդն:

Այս կրկնութիւնը անբնական եւ արեւ
 պիտի ըլլար եթէ տողը, փոխանակ ամբողջ նա-
 խադասութիւն մը կամ պզտիկ ամբողջ խօսք մը
 կազմուէ, կ'սկսատար խօսք մը եղած ըլլար
 Գ. օր. եթէ ըսէ՝

Աղ-որ Եդն, Եդն-Եդն Եդն Եդն,
 Աղ-որ Եդն, Եդն-Եդն Եդն Եդն:

Ուստի ժամանակէն կը կրկնուի թէ հայ
 ընդի տաղչափութեան ընտրուած հանգամանք-
 ներն են հետեւեալները.

1. Իւրաքանչիւր քաղ իւրաքանչիւր է եդն-
 Եդն Եդն Եդն:
2. Իւրաքանչիւր քաղ Եդն Եդն, Եդն-Եդն
 Եդն Եդն:
3. Իւրաքանչիւր Եդն-Եդն Եդն Եդն Եդն
 Եդն Եդն Եդն Եդն:
4. Աղ-որ Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն,
 Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն:

Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն
 Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն Եդն

Հայր Սահակեան կ'ընէ, երկրորդ հանգա-
 մանքին նկատմամբ, թէ «այս յատկանիշն է
 նախնաց մտածման եւ ոճի պարզութեան, ոչ
 տաղչափութեան», Անուարտ մնացած խօսքի
 օրինակներ ալ կը յիշէ. Գ. օր.

Ե- Եդն-Եդն Եդն-Եդն Եդն-Եդն...
 Եդն

Ջուլիէն Եդն-Եդն Եդն-Եդն Եդն-Եդն...

Առաջին օրինակը հաստատ է «եւ եհան
 զոսկեղ շինկափոկ պարանն, ըսելու: Երկրորդ
 օրինակն ալ ինքնին պզտիկ ամբողջ մ'է, «ո
 տայր» ին երկայն մէկ խնդիրն է, պատշաճօրէն

կը լեցնէ տող մը եւ կրնայ պատշաճօրէն ալ կրկնուիլ երգելու աստեւ:

Լաւ թափանցեցրէ սկզբունքին: Այս չի պահանջեր որ իւրաքանչիւր տող ամբողջ համարի մը կամ ճառի մը լիութիւնն ունենայ, կամ թէ իրեն հետ սերտ առնչութիւն ունեցող մէկ կամ քանի տողեր չհետեւին իրեն, այլ համեմատօրէն խօսելով, պզտիկ կամ մեծ իմաստ մը աւարտէ: Երբ տող մը երգի մէջ կրնայ երկու անգամ երգուիլ առանց անպատեհութեան, պզտիկ իմաստ մը ամբողջ ունի ըսել է. զ. օր.

Ընկուծի երկուստ | ի յերկն հոգաբարձ,
Եւ արեւ լուսին | ի յերկն հոգաբարձ:
Իսկեւ երկն | եւ այլը ցոյցն
Ձգանգորհա ցոյցն | զիբնն երգողութի:

Այս տան չորրորդ տողն սեռի խնդիր է նախորդ տողին «ցոյցն» բային, ինչպէս էր «զվագնեւ եղանց եւ զվարգեւն եղբերուսց յի պաբագան»:

Սկզբունքին ոգին աւելի պարզ կրնանք զգալ եթէ յիշենք արդի բանաստեղծներուն այս մասին ի գործ դրած ազատութիւնը որով բնական ստորաբաժանումի մը մէկ մասը կամ մէկ բառը յաջորդ տողին կ'անցնեն եւ կամ տողին մէջտեղ, ոեւէ անգամ վերջը՝ խօսքը կ'աւարտեն վերջակէտով մը եւ ուրիշ խօսք մը կը սկսին: Զ. օր. (կ'ընգզենմ դիտելի կէտերը հետեւեալ օրինակաց մէջ.)

And, having prayed together, we
Will go with you along.
Հետեւեալ Worthworthէն է
Many are the poets that are sovun
By Nature; men endowed with highest gifts;

Փոյղ չէ այդ տողերը որքան նշանակաւ եւ տալանջաւոր բանաստեղծն մը ստորագրուած ըլլան, Գոլթան երգիչները եւ Մետրուի դպրոցը անոնց չեն հաւանիր, ու երբեք այդ օրինակ օտանաւորում չեն տար իրենց տողերուն: Անոնք կը նախադրեն մէկ տողը մէջ խօսք մը աւարտել եւ երբ պատահի որ տողը ուրիշ տողի մը խօսքը ամբողջանելու ծառայէ, գոնէ ամբողջ խօսքին բնական մէկ ստորաբաժանումը կը ներկայացնէ: Անոնք երբեք չեն արտագրած, զ. օր., այսպիսի տողեր.

Ի վերայ փայ գործաւոյն
Մարգարէի քննելով
Խաղաղքն մեծաշն

Հէնտնոս. արեւմտ
Յարեւել ընդեւալ հոգն...

Անոնց տողերն սապէս են.

Ի վերայ փայ գործաւոյն մարգարէի
Խաղաղքն քննելով մեծաշն
Արեւմտս յարեւել ընդեւալ հոգն
Քարաղէլ յայտնաղէլ զլուսն արեւմտին:

Մետրուի չափի հաւանք մեր ժամանակակից բանաստեղծութեան սա առանաւորումն, թարգմանութիւն մը Ալթորէտ տը Վիտելի գեղեցիկ մէկ քերթուածին որ վերջերս երեւցաւ «Գաշնէր»-ի մէջ (4—4—4)

... Այլ արեւ մը | էի իւրեան | արեւմտէն,
Տիւրմ յայն | մեծաշն զեւ | Պերտաւաւ եր,
Որքն մարգարէ | յարեւել լուսն | եւ ի վերայ,
Իսկեւ հոգն | մեծաշն զեւ | յայն երկն:
Այլ արեւ մը | իսկեւ յայն | զեւ յայն
Ցարեւմտէն էր | արեւմտին | իւրայն լուսն,
Եւ այլն:

Այս օրինակն ալ կը ցուցնէ թէ հազիւ կարելի է բազմանգամ տողերով քերթուած մը շատ առաջ տանիլ առանց արուեստական անպատեհութեանց բռնադատուելու, նոյն իսկ երբ Մետրուի չափարարներն պէտք համուռ ու փորձ գրիչ մ'է փորձն ընողը: Բռնազօրեղ է բաժանել նախադրութիւնը իր խնդրէն եւ տարբեր անգամներու մէջ գետնի վրայ: Թանձրը արեւ | զեւ այլն: — Անպարտ | իւրայն վերայ:

Մեր նախնաց արուեստին ու մեր լեզուին կազմին համաձայն՝ յօրինելով այդ տողերը երկանգամ, կարելի էր հեշտիւ տալ քերթուածին բնական ու աղուր խաղացք մը. զ. օր. 6—6.

Սեւ արեւմտ մարգ | հոգնայն յայն | յայն,
Ձորեւ արեւմտ | ի վերայն արեւմտին:

Հարկաւոր է հոս նկատել թէ երբ տողերը երկայն են, անոր երկու անգամները հեշտիւ կրնան ներկայացնել խօսքին երկու բնական ստորաբաժանումները, մինչ կարճ տողերը, հետեւապէս կարճ իմաստները, այդ դիրութիւնը չեն ընծայեր: Գաւառական երգերու կարճ տողերը 4—3, 3—4, 3—5, 2—5, 4—4 չափերով են յաճախ, որոնց մասին Հայր Սահակեան կ'ըսէ թէ առանց անպատեհական են, «դրութիւն մը», կ'ըսէ, «որոն գոյութիւնը արդէն Պ. Ղեւոնդեան ապացուցած է Ալթորէտի Հոգնայն մէջ» ապացուցումը ինծի անծանօթ կը

միայ, սակայն կը կռահեմ որ թիւրիմացութեան մը վրայ հիմնուած ըլլայ, ըստ իս, տաղաշա-
փեալ բանաստեղծութեան տողը — ի բաց ա-
ռեալ այն կարծ խօսքը որ երբեմն իբրեւ մաս-
նաւոր կտրեւորութիւն ունեցող վերջաւորու-
թիւն կամ յաւելուած կը դրուի — պէտք է որ
այս կամ այն կերպով անգամատուած ըլլայ,
առանց որուն չի կրնար խաղացք ունենալ: Իրա-
կը գտնուին շորեքտեսնան եւ չնգտնեան ոտա-
նաւորներ, սակայն անոնք աւելի մանկական խա-
ղալիկներ են քան բերթուածներ: Այսպէս է,
զ. օր. գաւառական խաղն

Հուսա եղիկ,
Հուսա մեղիկ,
Հուսա վաղէ,
Հուսա ուտէ:

Կեան հետեւեալը, ոչ նուազ խաղալիկ,

Ճակախին անրիծ.
Վարդկունքն այտից,
Ողջ իսկ մարմինն
Է իմ զարմին:

Գաւառական ճշմարիտ բանաստեղծու-
թեան մը տողերն, նաեւ ամենէն կարճերը, ու-
նին երկու անգամ, թէեւ փոքրիկ, եւ ունին
երկու հոնտորական շեշտ, ըստ այնմ, թէեւ
անդամները հաւասար վանկով չեն, զ. օր.

3—4. Գեշտն Կեան | Կեան Կեան
3—5. Աւառքն | Կեան Կեան
2—5. Գեշտ | Կեան Կեան
3—5. Աւառքն | Կեան Կեան

Առաջին ու երրորդ տողերը եօթնոսեան,
երկրորդ ու չորրորդ տողերը ութնոսեան են:
Սակայն, հակառակ այդ անհաւասարութիւն-
ներուն, տողերը երկուութիւն մը ունին, շեշտի
ու շարժումի կողմէ, եւ շնորհալի են բանա-
ստեղծական ոգւով, երեւակայութեան ոյժով եւ
ճշմարտութեամբ:

Ուրեմն ինչպէս որ ետեւեալում ու քառան-
գամ տողերը օտար են ընդի հայ տաղաչափու-
թենէ, նոյնպէս բնական առանց անդամատու-
թեան տողերը ջութիկ են ճշմարիտ տաղաչափու-
թենէ:

Հայր Սահակեան անձիշդ կը համարի
շեշտի մասին իմ այն հաստատումը թէ “ամեն
անգամ հոնտորական շեշտ մը ունի,” եւ թէ
“հիմնական գաղափարներ արտայայտող բառերն
միայն կ'ընդունին հոնտորական շեշտը,” Ինքը
կը կարծէ թէ “շեշտը գաղափարի կարեւորու-

թեան հետ այնքան վերաբերութիւն չունի որ-
քան բերականական արեւոյններու:,”

Կախ բացատրեմ թէ ինչ է հոնտորական
շեշտին տարբերութիւնը բերականականէն: Գե-
րականական շեշտ ըսելով կը հասկնամ այն
զոր բառի մը, առանձին առած, կու տանք, եւ
որ հայերէնի մէջ բազմաձայնկերուն վերջին
վանկին վրայ կը գնենք, ինչպէս ելլիւն, ինչպէս,
պարտեմք, որ թոյլ շեշտ մ'է: Իսկ հոնտորա-
կան շեշտն այն է զոր մէջ կը գնենք շարա-
գրուած խօսքի մը այլեւայլ բառերուն վրայ՝
աւելի կամ նուազ օւժեղ՝ ըստ պահանջման
իմաստից: Հոնտորականը կրնայ բերականական
շեշտին հանդիպիլ կամ ոչ: Երբ անգամի մը
մէջ մէկէ աւելի բերականական շեշտեր
գտնուին, խօսքին պատշաճ առոգանութիւնը
պիտի որոշէ թէ որն ըլլալու է տիրապետող
շեշտը, այսինքն հոնտորական շեշտը, որմ կա-
խում ունի բառախումբին արժեքը իբրեւ բեր-
թողական տողի անդամ: Զոր օրինակ

Ո՛ւ չհաստատեմ | Կեան Կեան,
Որոշ ու յաղիւն | Կեան Կեան եւ Կեան:
Ոմն պիտի կարգայ “Իմաստուն կուսանացն”

երկու շեշտ եւ երկու անգամ ընծայելով. ոմն
պիտի առողանէ “Իմաստուն կուսանացն,”
ածականը շեշտելով: Ըստ իս, թէեւ երկու բա-
ռերն ալ բերականական շեշտ ունին իրենց
վերջին վանկին վրայ, երկուքը միասին մէկ ան-
գամ կը կազմեն եւ շեշտը “կուսանացն” անի է:
“Իմաստուն կուսանացն” մէկ բառ կը համարուի,
եւ գոյականը պէտք է առնուլ շեշտը:

Որոշ ու յաղիւն | Կեան Կեան եւ Կեան:

Ըստ ոմանց “հեղգութիւն | եւ քուն,”
պէտք է առողանել, երկու անգամ եւ երկու
շեշտ ենթադրելով: Ես մէկ անգամ միայն կը
տեսնեմ հոն, եւ հոնտորական շեշտը, փոխա-
նակ “հեղգութիւն,” բառին վերջին վանկին
վրայ գնելու օր. բերականական շեշտը կը թուի
հրաւիրել զայն, կը գնեմ “քուն” միավանկին
վրայ որ բերականական շեշտ չունի: Երբ երկու
մերձանիշ բառեր մէկ անգամի մէջ քով քով
գրուած ըլլան, վերջնը ընդունելու է շեշտը,
եւ հոս օրենքը նոյն է ինչ որ նշանական եմ
“խաղաց գնաց, ի նման” ոմերու նկատմամբ
(էջ 164):

Հայր Սահակեան կը հարցնէ. “Չենք գի-
թեր թէ ինչո՞ւ. 8. Գ. անականը շեշտէ կը զգիկ
գոյականի մօտ գտնուած պահուն, եւ թէ ինչո՞ւ

Մեր նախնեաց առաջապիութեան եական հանգամանքները թող մեր ալ քերթողական աւրուեստին սկզբունքն ըլլան եւ թող հայ ոտանաորման այդ գերազանցապէս բնական ու գեղեցիկ կերպը մշտնջենաւորի:

Մեր նոր բանաստեղծներն թող զերծանին մանաւանդ յանգիրը եական նկատելու նախապաշարովն որ պատճառ կ'ըլլայ ամէնէն տգեղ եւ ծաղրելու տողերը արտագրելու: Հասերը կը թուին արպարեւ կարծել թէ երբ տողերը հաւասար ոտքերով եւ յանգով յօրինուին, այդու իսկ գրուածը քերթուած կ'ըլլայ: Ու յաճախ սարէն ու ձորէն բառեր կը քաշեն կը բերեն իրենց տողերուն ծայրը կը զետեղեն յանգի սիրոյն համար, եւ մարդը խօսքը կը յանձարեն, երբեմն ստիպուելով ըսել ինչ որ բնաւ նպատակ չունէին ըսելու, եւ կը կարծեն բանաստեղծ երբ միայն անիմաստ նմանաձայնութիւններ կը շարեն:

Ամէնէն հիմնային քերթուածները յօրինուած են սակայն առանց յանգի, նոյն իսկ հայ գրողներէ, եւ գերագոյն օրինակ մը ունինք Վահագնի երգին մէջ զոր ստեղծած է հայ բանաստեղծ մը, շատ մեծ բանաստեղծ մը, թերեւս ներկայեւ երկու հազար տարի առաջ: Այդ երգը կազմով շնաշխարհիկ, ոչ նուազ սքանչելի է նաեւ իր ոգւովը, իբրեւ գործ ստեղծագործ երեւակայութեան, ի վեհութեամբ, լրջութեամբ, անկեղծութեամբ եւ ճշմարտութեամբ — յստակութիւնները ճշմարիտ մեծ բանաստեղծութեան: Հայ բանաստեղծը հոն կը նկարագրէ թէ ինչպէս երկին ու երկիր երկուքը կրեցին գիւցազն մը ծնանելու համար: Այլով բանիւ, կ'ըսէ թէ մարդը տիեզերքը ճիգ մը ըրաւ գերագոյն զօրութեան վեհ մէկ արտայայտութիւնը անհասական եակի ձեւով ընծայել մարդկութեան: Իրգը, մեծ մարգը, գիւցազնը, հանձար կոշուածը պտուղն է համայն մարդկութեան բազմադարեան երկունքին եւ ճիգին: Հիները շատ խորունկ մտածողներ էին: Դորերը աւելի գիտութիւն ունին, բայց ոչ աւելի հանձար:

"Երկներ երկին"ը մեր բանաստեղծական գրականութեան ամէնէն չքանալ գահարն է, վասն որոյ թելադրած եմ որ ամէն հայ մանուկի մասնաորական պաշարին մէկ տարրը կազմէ այն, եւ ամէն հայ մատաղատի սորվի արտասանել զայն պատշաճ առոգանութեամբ¹: Պէտք է ծանր, խոր, հիացող առոգանութեամբ արտա-

սանել զայն եւ շեշտերը երկարել եւ ուժեղ դնել

Երկնէ՛հէ՛հէ՛ր երկին եւ երկի՛րէ՛ր,
Երկնէ՛հէ՛հէ՛ր եւ ծիրանի՛ ծո՛ղիլն:

Ե՛րբն ի ծովուն ունէր զկարմրիկ եղեգ-
նիկն:

Ընդ եղեգան փող հո՛ւ-հո՛ւ ելանէր,
Ընդ եղեգան փող բո՛ղ ելանէր.
Եւ ի բոցոյն պատանեկի՛րէ՛կ վազէր.
Կա հո՛ւ-հո՛ւ-հո՛ւ հէ՛ր ունէր,
Բո՛ճո՛ց ունէր մօրհո՛ւ-հո՛ւ.
Եւ աշկո՛ւ-հո՛ւք էին արեգակո՛ւ-հո՛ւ-հո՛ւք:

Ահաւանիկ քերթուած մը որուն կը պակսին չափի ճշգրտութիւններն, ինչպէս եւ յանգը, սակայն ունի իր յօրինուածքին մէջ երկանդամ տողը, եւ բանաստեղծութեան բարձրագոյն բոլոր տիրական գեղեցկութիւնները:

Արդի քերթողը կրնայ չափի ճշգրտութիւններ տալ իր տողերուն եւ անգամներուն, ազատ է նաեւ երբեմն յանգաւոր յօրինել զանոնք, սակայն պայմանաւ որ եականը չըզէ չեականն: Ունէ նորագոյն վայելչութիւն զոր կարելի է աւելցնել հայ առաջապիութեան վրայ՝ առանց վտանգելու անոր հիմնական, դրական սկզբունքը, ընդունելի է: Միայն թէ բաւական յստակօրէն ցոյց տուի, կը յուսամ, թէ մեր հին քերթողական արուեստին յատուկ է երկանդամ տողը, իսկ եռանդամն ու քառանդամը շատ վերջէն մտած են մեր մէջ, ինչպէս յանգը: Անվերապահօրէն կը մերժեմ բազմանդամ (երկուքէ աւելի) տողերով առաջապիւն ճիգը իբրեւ չհայկական եւ անհայտ մեր լեզուին ոգւոյն եւ երկար բառերուն: Զուր վաստակ են անոգուս տանջոնք ըլլալու սահմանուած է 9, 10 վանկով տողերը եռանդամ, իսկ 12—15—16 վանկով տողերը քառանդամ յօրինել, այնպիսի անդամներով որոնք իւրաքանչիւրը հոն տորական շեշտով մը թեւեւաւորուած ըլլայ եւ խօսքին բնական մէկ ստորաբաժանումը ներկայացնէ:

Նկատելով այն յոյժ կարեւոր դերը զոր բանաստեղծութիւնը միշտ պիտի կրնայ կատարել ժողովուրդ մը ներշնչելու, ոգեւորելու, առաջնորդելու մէջ, կը մտղիմ մը ընդի հայ առաջապիութեան արուեստը զնահատող եւ կիրարկող ճշմարիտ բանաստեղծներ շուտով երեւան ելնէ մեր մէջ:

Ս. ԳԱՐՈՒԴԵԼՅԱՆ